

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Λόγω της θέσης της ή Θράκη, ανάμεσα στην Κωνσταντινούπολη και στη δεύτερη πόλη του Βυζαντίου, τη Θεσσαλονίκη, διαδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο στην ιστορική εξέλιξη της Αυτοκρατορίας μέχρι την τελική πτώση της.

Μεγάλος αριθμός αρχαίων, ρωμαϊκών και βυζαντινών πόλεων, ιδρυμένων στα παράλια και στην ενδοχώρα, αποτελούν ένδειξη της διαχρονικής σπουδαιότητας του χώρου της.

Στην παλαιοχριστιανική περίοδο, αποτέλούσε ξεχωρή διοικητική περιφέρεια, μία από τις *dioceses Praefecti - Praetorio Orientis*, που δημιουργήθηκαν στην εποχή του Άρκαδίου (395-408), με σκοπό την πληρέστερη στρατιωτική και διοικητική οργάνωση του Ανατολικού τμήματος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Στους μεσοβυζαντινούς χρόνους, για την εύχερέστερη αντιμετώπιση των εχθρικών επιδρομών, διαιρέθηκε σε δύο στρατιωτικές - διοικητικές περιφέρειες (θέματα) - στο θέμα των Θρακησίων, που περιελάμβανε μικρό τμήμα της Θράκης γύρω από την Κωνσταντινούπολη, και στο θέμα της Μακεδονίας, που περιελάμβανε τη Μακεδονία και το μεγαλύτερο τμήμα της Θράκης, ενώ από τα τέλη του 9ου αι. εμφανίσθηκε και το θέμα Βολερού, διοικητική περιφέρεια, που ισοδυναμούσε σε έκταση με το χώρο της σημερινής δυτικής Θράκης.

Είναι λοιπόν φανερό, ότι δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στη στρατιωτική οργάνωσή της, δεδομένου ότι αποτελούσε το θόρειο προτείχισμα της Αυτοκρατορίας. Για αιώνες δηώθηκε από τις επιδρομές πολλών εχθρικών φύλων, όπως των Βησιγόθων (378), των Ούννων (α' μισό του 5ου αι.), των Καταλανών (14ος αι.) και των Τούρκων (14ος-15ος αι.). Η κυριότερη καταστροφή της έγινε το 1206 από τον βασιλέα των Βουλγάρων Ίωαννίση.

Νικόλαος Ζήκος

Έπιμελητής Αρχαιοτήτων

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1204) ή Θράκη διανεμήθηκε στον Λατίνο αυτοκράτορα Βαλδουίνο, με έδρα την Κωνσταντινούπολη, και στους Ένετους, που έλαβαν την Άδριανούπολη και τη γύρω από αυτήν περιοχή. Η κυριαρχία όμως των Φράγκων δέν κράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα, αφού, από το 1230, το μεγαλύτερο τμήμα της περιήλθε στην κυριαρχία του ηγεμόνα των Βουλγάρων Άσάν. Με την ανασύσταση της Αυτοκρατορίας, το νότιο τμήμα της Θράκης περιήλθε στην κυριαρχία των Βυζαντινών. Οι εμφύλιοι όμως πόλεμοι των Άνδρονίκων και του Ίωάννου Καντακουζηνού με

τους Παλαιολόγους έδωσαν την ευκαιρία στους Τούρκους να αρχίσουν τμηματικά από το 1359 την κατάκτησή της, που ολοκληρώθηκε με την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453).

Τόπειρος. Ο επισκόπτης, που έρχεται από τη Μακεδονία, συναντά στο χωριό Παράδεισος, κοντά στη μακεδονική όχθη του Νέστου, τα έρειπια Τόπειρο, που ταυτίζεται με την αρχαία Τόπειρο. Η πόλη ιδρύθηκε τον 1ο μ.Χ. αι., ύπηρξε έδρα επισκόπου από τον 5ο μέχρι τον 8ο αι. και πιστεύεται ότι παρήκμασε και εξαφανίσθηκε μετά την εποχή αυτή. Η αποκάλυψη, όμως, εκκλησίας μεσοβυζαντινών

χρόνων - σε συσχέτιση με τα επιφανειακά εύρηματα (κεραμική, νομίσματα) - πειθει, ότι ή ζωή στην Τόπειρο συνεχίσθηκε και κατά τους μεσοβυζαντινούς και ύστεροβυζαντινούς χρόνους. Όρατά τμήματα οχυρωματικού περιβάλλου ανήκουν στην ύστερορωμαϊκή και βυζαντινή οχύρωση της πόλης, ενώ άλλα έρειπια παλαιοχριστιανικών κτισμάτων ύπάρχουν έξω από τον οχυρωματικό περίβολο, στην κορυφή γειτονικού βραχώδους λόφου, όπου διακρίνονται χαρακτές στο βράχο επιγραφές και λαξευτοί ύστερορωμαϊκοί τάφοι.

Ξάνθεια - Ξάνθη. Η πόλη μνημονεύεται, για πρώτη φορά, στα πε-

1. Ξάνθεια (Ξανθή). Ερείπια βυζαντινού οχυρωματικού περιβόλου.

πραγμένα της συνόδου του 879, που συγκροτήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου αναφέρεται ο επίσκοπος της Ξάνθειας Γεώργιος. Την εποχή αυτή αποτέλεσε μικρό άστικό οικισμό και η προαγωγή της σε επισκοπή, που έγινε στον 8ο-9ο αϊ., απόβλεπε στην κοινωνική ενίσχυσή της.

Η επισκοπή της Ξάνθειας, που μνημονεύεται στη «Διατύπωση» του Λέοντος ΣΤ' (10ος αϊ.) σαν ύποτελης στη μητρόπολη Τραινουπόλεως, προήχθηκε σε αρχιεπισκοπή στην εποχή του 'Ανδρονίκου Β' (1282-1328) και σε μητρόπολη στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου του 'Ανδρονίκου Β' και του 'Ανδρονίκου Γ' (1328-1341). Ο χαρακτηρισμός της Ξάνθειας ως «χωρίον» στο τυπικό του Γρηγορίου Πακουριανού, επιφανούς στρατηγού του 'Αλεξίου Κομνηνού (1081-1118), για τη Μονή της Πετριτζονίτισσας (Μπάτοκοβο), κοντά στον Στενήμαχο, δηλώνει πιθανόν ότι ο οικισμός την εποχή αυτή ήταν άνοχύρωτος και μικρής σημασίας. Από το β' μισό, όμως, του 13ου αϊ. και σε όλη τη διάρκεια του 14ου αϊ., η Ξάνθεια έγινε ένας άστικός οχυρωμένος οικισμός και μία σημαντική στρατηγική θέση κατάλληλη για στρατοπέδευση και βάση για στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Η πόλη ταυτίζεται με ερείπια οχύρωσης, που διασώζονται θόρεια της Ξάνθης, στην κορυφή του λόφου που έλεγχε τη διαδρομή εκτεταμένης ορεινής και πεδινής ενδοχώρας. Πύργοι, τείχη, μεταπύργια, που φθάνουν σε πολλά σημεία τό ύψος των 12 μ., μικρές πυλίδες και θολωτές δεξαμενές νερού είναι τά ερείπια

που διακρίνονται ανάμεσα στην πενήνη θάλασση (εικ. 1).

Στό νότιο τμήμα του λόφου υπάρχει η 'Εκκλησιαστική Σχολή της Ξάνθης (Μονή Παμμεγίστων Ταξιαρχών), που μαζί με τις μονές της Παναγίας 'Αρχαγγελιώτισσας και της Παναγίας Καλαμούς, που βρίσκονται στον απόεναντι, ανατολικό, λόφο είναι νεότερα κτίσματα ιδρυμένα πιθανότατα σε θέσεις βυζαντινών εκκλησιαστικών συγκροτημάτων.

Αθήτρα - Πολύστουλο. Η αρχαία πόλη των Αθώνων βρίσκεται σε απόσταση 6 χλμ. νότια του ομώνυμου σημερινού οικισμού, δίπλα στη θάλασσα. Ο βυζαντινός οικισμός, γνω-

στός ως Πολύστουλον, καταλάμβανε μικρό τμήμα της αρχαίας πόλεως και περιερίσταν στον λόφο του ακρωτηρίου Μπαλούστρα. Η βυζαντινή πόλη μαρτυρείται για πρώτη φορά, σαν έδρα επισκοπής, τον 9ο αϊ. και συγκεκριμένα στα πεπραγμένα της οικουμενικής συνόδου του 879.

Όστόσο πρόσφατες άνασκαφικές έρευνες θεβαίωσαν την ύπαρξη του οικισμού από τά παλαιοχριστιανικά άκόμη χρόνια. Στις έρευνες αυτές άποκαλύφθηκαν α) παλαιοχριστιανική βασιλική με όκτάγωνο βαπτιστήριο, τέλος 6ου άρχες 7ου αϊ., β) μεσοβυζαντινή βασιλική 9ου-10ου αϊ. (εικ. 2), γ) μονόχωρος θολοσκέπαστος ναός του 12ου αϊ. και δ) δύο νεκροταφεία μεσοβυζαντινών και ύστεροβυζαντινών χρόνων αντίστοιχα. Από την οχύρωση της πόλης, που θεμελιώθηκε (πάτησε) πάνω στο τείχος της κλασικής ακρόπολης, διασώζεται τό μεγαλύτερο τμήμα της.

Ο οικισμός αυτός, ιδρυμένος δίπλα στη θάλασσα, αποτελούσε στην ύστεροβυζαντινή περίοδο σημαντική οχυρωμένη ναυτική βάση, που επικοινωνούσε και με τό έσωτερικό της χώρας με δύο δρόμους, από τους όποιους ο ένας έφερε στην Ξάνθεια και ο άλλος στό Περιβόριον.

Πόρτο - Λάγο. Δυτικά της λίμνης Βιστωνιδας (Πόρτο-Λάγο), δεξιά και άριστερά από την 'Εθνική όδο Ξάνθης - Κομοτηνής και μέχρι τη θάλασσα, σώονται τά ερείπια βυζαντινού οικισμού, που ήλθαν στό φώς με παλαιότερες και πρόσφατες άνασκαφικές έρευνες. Μεγάλο τμήμα τό οχυρωματικού περιβόλου που άπο-

2. Αθήτρα - Πολύστουλον. Μεσοβυζαντινή βασιλική.

καλύφθηκε σε μήκος 170 μ. διατηρεί τετράπλευρους πύργους, άνθηριδες και κλίμακες άνοδου στον περιβόλο. Έντός του οχυρωματικού περιβόλου αποκαλύφθηκε βυζαντινός ναός του 10ου αϊ., ένδιαφέρον κτίσμα πρώιμου σταυροειδούς έγγεγραμμένου τύπου, θεμελιωμένο επάνω στά έρείπια παλαιοχριστιανικού, πιθανόν, κτιρίου. Μπορεί νά θεωρηθεί βέβαιο ότι πρόκειται γιά βυζαντινό οικισμό μέ έμπορικό, στρατιωτικό και άλιευτικό χαρακτήρα πού ήλεγχε τήν είσοδο στή Βιστωνίδα λίμνη, ή οποία τήν έποχή εκείνη ήταν άνοιχτή πρós τή θάλασσα (εικ. 3).

Άνασασιούπολις - Περιθεώριον.

Άνάμεσα στή λιμνοθάλασσα τού Πόρτο-Λάγο και τούς προποδες τής Ροδόπης, στό μυχό τής Βιστωνίδα, σώζονται τά έρείπια γνωστής, στά ρωμαϊκά, παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια, πόλης πού έφερε διαδοχικά τά όνόματα Άνασασιούπολις και Περιθεώριον. Σταθμός τής Έγνατίας όδου, ύπηρεζε τό κέντρο εύφορης και έκτεταμένης περιοχής. Τό όνομα τής πόλης, ως Άνασασιούπολις, πού άπαντάται γιά πρώτη φορά στόν Προκόπιο (περί κτισμάτων), φαίνεται νά δόθηκε στήν έποχή τού Άνασασίου Α' (491-518) γιά νά άντικαταστήσει τόν σταθμό τής Έγνατίας όδου, πού σημειώνεται στά ρωμαϊκά όδοπορικά ως *Stabulo Diomedis*.

Η περιμέτρος τών τειχών σώζεται σχεδόν στό σύνολό τής· έχει σχήμα πολυγωνικό και ένισχύεται σέ τακτά διαστήματα μέ όρθογώνιους και κυκλικούς πύργους (εικ. 4). Στόν όχυ-

4. Άνασασιούπολις. Τμήμα τού οχυρωματικού περιβόλου.

ρωματικό περιβόλο διακρίνονται τμήματα παλαιοχριστιανικών και ύστεροβυζαντινών χρόνων. Στήν έποχή τού Ίουστινιανού Α' (527-565) ή όχύρωση τής πόλης επιδιορθώθηκε ένώ παράλληλα κατασκευάσθηκε μεγάλο τμήμα ξεχωριστού τείχους, πού ήταν ταυτοχρονα και ύδραγωγείο. Η κύρια τοξωτή πύλη, πού έφερε στό λιμάνι, βρισκόταν στό νότιο τμήμα τής πόλης (εικ. 5). Μαρμαρίνες πλάκες, μέ χαρακτά μονογράμματα τών κητόρων Παλαιόλογων ύπάρχουν δεξιά και άριστερά τής πύλης, ένώ άλλα κεραμοπλαστικά μονογράμματα, τής ίδιας έποχής, ύπάρχουν σέ τρεις πύργους τής όχύρωσης.

Στίς άρχές τού 13ου αϊ., ή Άνασασιούπολις ύπέστη τήν ίδια τύχη μέ πολλές πόλεις τής Θράκης και καταστράφηκε από τόν Ίωαννίτη (1206). Η πόλη έρειπώθηκε γιά ένα διάστημα και στήν έποχή τού Άνδρονίκου Γ' (1328-1341) ξανακτίσθηκε και όχυρώθηκε. Κατά τόν Καντακουζηνό ή άνοικοδόμηση έγινε τό 1341 και ό αυτοκράτορας τής έδωσε τό όνομα Περιθεώριον.

Μαξιμανούπολις - Μουσινόπολις.

Τά έρείπια πού σώζονται σέ άπόσταση 5 χλμ. δυτικά τής Κομοτηνής, κοντά στό χωριό Μίχοχος, άνήκουν στή βυζαντινή Μουσινόπολις πού μέχρι τόν 9ο αϊ. είναι γνωστή ως Μαξιμανούπολις. Από τήν έποχή αυτή και μετά ή πόλη γίνεται σημαντικό κέντρο και χαρακτηρίζεται από τόν Γρηγόριο Πακουριανό ως «Κάστρον» έχον «όσπίτια», «οικόσάσια» και «οίκους». Στόν Χωνιάτη, μέ άφορμή τόν βυζαντινοορμανδικό πόλεμο (1185), άναφέρειται πού συχνά και ό Άκροπολίτης τήν συγκαταλέγει άνάμεσα στίς πόλεις πού καταστράφηκαν από τόν Ίωαννίτη τό 1206. Φαίνεται όμως, ότι ή καταστροφή τής δέν ήταν όριστική, γιάτι ό Βιλλεαρδουίνος άναφέρει ότι έδώ έμεινε γιά πέντε ήμέρες ό Βονιφάτιος τόν Νοέμβριο τού 1207. Η πόλη, πού μέχρι τό τέλος τού 13ου αϊ. ήταν σέ πλήρη όργάνωση, καταστράφηκε στό πρώτο μισό τού 14ου αϊ. γιάτι ό Καντακουζηνός, όταν πέρασε τό 1343 από αυτή τήν όνομάζει «πόλιν παλαιάν, εκ πολλών έτών κατεσκαμμένην».

Λόγω τής στρατηγικής θέσης τής ή

3. Πόρτο-Λάγο. Η θέση τού βυζαντινού οικισμού· διακρίνεται ό βυζαντινός ναός και τμήμα τών τειχών κοντά στή θάλασσα.

5. Αναστασιουπολις. Τοξωτή πύλη στη νότια πλευρά της οχύρωσης.

6. Μαυριανουπολις - Μουσουνοπιλις. Τμήμα οχύρωσης.

Μουσουνοπόλις υπήρξε συχνά στρατόπεδο έκστρατειών. Πέρα από τις συχνές περιγραφές της οχύρωσης από τον Χωιάτη, μνημονεύονται και δημόσια λουτρά, που χρησιμοποιούσαν οι αυτοκράτορες κατά τις διαμονές τους στην πόλη.

Σήμερα από τα ερείπια της οχύρωσης διακρίνεται ένα τμήμα με κυκλικούς και τετράγωνους πύργους (εικ. 6). Έπιγραφές καθώς και μαρμάρια αρχιτεκτονικά μέλη από παλαιοχριστιανικά και μεσοβυζαντινά κτίσματα βρίσκονται στο Μουσείο Κομοτηνής.

Παπίκιον όρος. Τμήμα του όρειου όγκου της Ροδόπης, ΒΔ της Κομοτηνής, είναι το Παπίκιον όρος, που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της Θράκης και κατ' έπέκταση για τη θρησκευτική ζωή του Βυζαντίου. Υπήρξε κέντρο μοναχισμού οργανωμένου σύμφωνα με τα πρότυπα του Άγιου Όρους. Για πρώτη φορά το Παπίκιο μνημονεύεται το 1083 στο τυπικό του Γρηγορίου Πακουριανού για τη μονή Πετριτζονίτισσας (Μπάτακοθο).

Είναι γνωστά τα όνοματά της Μονής Παναγίας Τζεντζελουκιώτισσας και της Μονής του Άγιου Γεωργίου, ιδρυμένων στο Παπίκιο, ενώ μία σειρά μοναστηριών, που οι θέσεις τους έχουν εντοπισθεί, πάνω από τα χωριά Αηλός, Σώστης και Πολύανθος, επιβεβαιώνουν τις πληροφορίες των Βυζαντινών, ότι το Παπίκιο υπήρξε κέντρο μοναχισμού με μεγάλο ενδιαφέρον και με συνεχή παρουσία ζωής μέχρι και τον 15ο αιώνα.

Πρόσφατη άνασκαφική έρευνα κον-

τά στον οικισμό Κερασιά, στο Παπίκιο, αποκάλυψε τα ερείπια βυζαντινού μονόχωρου ναού του 11ου αιώνα με μαρμαροθετημένο δάπεδο (opus sectile). Τα πολλά αρχιτεκτονικά μέλη δουλεμένα με καλλιτεχνική πνοή άπχχούν Κωνσταντινουπολίτικη τέχνη (εικ. 7).

Κουμουτζηνά - Κομοτηνή. Πυρήνας της σημερινής Κομοτηνής είναι ο παλαιοχριστιανικός σταθμός της Έγνατίας οδού, που ένα τμήμα του οχυρωματικού του περιβάλλου με τους στρόγγυλους και τετράπλευρους πύργους σώζεται στο κέντρο

της πόλης. Μέσα και γύρω από το σταθμό αυτό οργανώθηκε στα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια μικρός οικισμός, που είναι γνωστός ως «Κουμουτζηνά».

Σε θέση παλαιότερου βυζαντινού ναού, κτίσθηκε η εκκλησία της Παναγίας - μητροπολιτικός ναός της Κομοτηνής - χαρακτηριστικό δείγμα εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής των χρόνων της Τουρκοκρατίας.

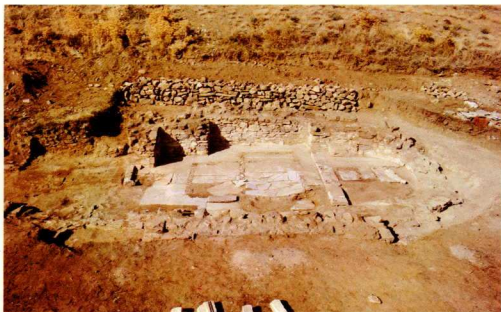
Γρατιανού - Γρατινή. Κοντά στον σημερινό οικισμό της Γρατινής κτισμένο στους πρόποδες της Ροδόπης, σώζονται ερείπια και οχύρωση έπο-

8. Τραιανουπολις. Η «Χάνα».

περιβόλου.

7. Κερασιά Ροδόπης. Έρειμα βυζαντινού ναού.

χής Παλαιολόγων. Ή θέση αυτή έχει ταυτισθεί με τη βυζαντινή πόλη Γρατιανού, που μετά την καταστροφή της θρακικής πρωτεύουσας — της Μουσουπόλεως — στις αρχές του 14ου αι., αποτέλεσε το σημαντικότερο οικιστικό κέντρο της κεντρικής Ροδόπης στα ύστεροβυζαντινά χρόνια. Έξω από τη βυζαντινή πόλη και μέσα στο χωριό Γρατινή αποκαλύφθηκε, με ανασκαφική έρευνα, βυζαντινό παρεκκλήσι του 13ου αι., ταφικού πιθανότατα χαρακτήρα.

Πάτερμα. Βόρεια της Γρατινής, κοντά στον σημερινό οικισμό Πάτερμα,

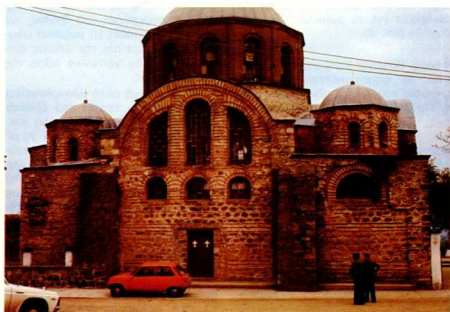
δίπλα σε ρεματιά που γεφυρώνεται με τριπλή μεσαιωνική γέφυρα, θρέθηκαν τα ερείπια μονόχωρης βυζαντινής εκκλησίας του 11ου-12ου αι. και άλλα κτίσματα που ανήκουν σε κάποιο άτεχιστο βυζαντινό οικισμό, σε ένα από τα «άβατα χωριά» που, — κατά την έκφραση αυτή του Γρηγορά —, αποτελούσαν την όρεινη ενδοχώρα της Γρατιανού. Από τα ανασκαφικά ευρήματα διαπιστώθηκε ότι ο οικισμός δεν ήταν απομονωμένος μέσα στη Ροδόπη αλλά, μέσω της στενής διόδου που υπάρχει στην περιοχή, έρχοταν σε επαφή με τις πόλεις της πεδινής και παράλιας

Θράκης και μέσω αυτών με την Κωνσταντινούπολη και με άλλα κέντρα του μεσαιωνικού κόσμου.

Μαρώνεια. Από τις σπουδαιότερες πόλεις - λιμάνια της Θράκης ή Μαρώνεια, κτισμένη από άποικους της Χίου, στη ΝΔ πλευρά του Ίσμαρου γνώρισε μεγάλη εμπορική και οικονομική άνθιση κατά την αρχαιότητα. Ή ζωή συνεχίστηκε και στην παλαιохριστιανική και βυζαντινή εποχή και ή πόλη, που διατήρησε το όραμα της όνομα, εξακολούθησε να είναι σημαντικό εμπορικό κέντρο και λιμάνι. Έδρα επισκοπής από τον 4ο αι. αποσπάσθηκε από τη μητρόπολη Τραινουπόλεως, στά μέσα του 5ου αι. και αναδείχθηκε αυτόκεφαλη αρχιεπισκοπή εξαρτώμενη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Από τη βυζαντινή οχύρωση, που έφερε και προτείχισμα, διατηρούνται τμήματα σε σημαντικό ύψος. Με ανασκαφικές έρευνες ήλθαν στο φώς μέρος παλαιохριστιανικού κτιρίου με ψηφιδωτό δάπεδο, τμήμα λουτρού ως και κόγχη ναού με άνεικονικό τοιχογραφικό διάκοσμο. Στη μεταβυζαντινή περίοδο (17ος-18ος αι.) οι πειρατικές επιδρομές ανάγκασαν τούς κατοίκους να άποσυρθούν από τα παράλια και να κτίσουν σε απόσταση 4 χλμ., στο έσωτερικό, τον οικισμό που φέρει σήμερα το όνομα Μαρώνεια.

Μάκρη. Ο σημερινός οικισμός της Μάκρης, σε απόσταση 10 χλμ. δυτικά της Άλεξανδρούπολης, είναι κτισμένος πάνω στον όμώνυμο βυζαντινό

9. Φέρες. Παναγία ή Κοσμοσώτεια.

10. Διδυμότειχον. Γενική άποψη τής βυζαντινής πόλης.

11. Πυθιον. Το κάστρο (δυτική όψη).

οικισμό γνωστό από τις βυζαντινές πηγές σαν έδρα επισκοπής, από τον 9ο μέχρι τον 14ο αι., υπαγόμενη στον μητροπολίτη Τραινουπόλεως. Όρατά τμήματα του βυζαντινού οικισμού είναι μέρος του οχυρωματικού του περιβάλλου, με κυκλικούς και ορθογώνιους πύργους και τρείς ναοί που άποκαλύφθηκαν πρόσφατα. Ό πρώτος ναός, τρίκλιτη μεσοβυζαντινή βασιλική, 9ου-10ου αι. άποκαλύφθηκε εντός του σημερινού οικισμού και δίπλα στη μεταβυζαντινή έκκλησία τής Άγίας Άναστασίας (1800-1833). Στίς άρχές του 20ου αι. κτίσθηκε πάνω στά έρείπια τής βασιλικής τού μουσουλμανικό τέμενος τής Μάρκρης.

Ό δεύτερος ναός, σταυροειδής τετρακλίσιος τού 12ου αι., βρέθηκε στό ΝΑ άκρο τής κοινότητας, στη γνωστή στους ντόπιους θέση «έπισκοπέιο» και ό τρίτος άποκαλύφθηκε σέ άπόσταση 1,5 χλμ. ανατολικά τής Μάρκρης στή θέση «Άγιος Γεώργιος».

Ό ύπαρηξ μεταβυζαντινών λουτρών δηλώνει τήν κατοίκηση τού οικισμού και στά μεταβυζαντινά χρόνια.

Τραινουπόλις. Άνατολικά τής Άλεξανδρουπόλης βρίσκονται τά έρείπια τής ρωμαϊκής και βυζαντινής Τραινουπόλεως, που ήταν, από τόν 4ο μέχρι τόν 13ο αι., τό σημαντικότερο κέντρο κοινωνικής και έκκλησιαστικής ζωής στή Θράκη. Ό πόλις θρισκόταν σέ μεγάλη άκμή μέχρι τήν καταστροφή τής από τόν Ίωαννίτη (1206). Όστόσο έξακολουθήσε νά ύφισταται και μετέπειτα όχι πιά ως διοικητικό και έκκλησιαστικό κέντρο αλλά σαν ένα μικρό πόλισμα που εξέπτεσε τής έκκλησιαστικής πρωτοκαθεδρίας και ύποβιάσθηκε στή βέ-

ση «έπισκέψεως», υπαγόμενη στήν έπιποτεια και στή διοίκηση τού θέματος Άδριανουπόλεως μέχρι τήν τελική, σχεδόν, καταστροφή και έρήμωσή τής από τούς Τούρκους τό 1329. Μετά τήν παροδική αναχώρηση των Τούρκων ή πόλη έπανοικίσθηκε από ολιγάριθμους χριστιανούς, και τό 1347 εκλέχθηκε και έγκαταστάθηκε μητροπολίτης σέ αυτήν, που αναγκάσθηκε όμως νά έγκαταλείψει, τήν ίδια χρονιά, τήν έδρα του και νά καταφύγει στήν Κωνσταντινούπολη όπότε ή πόλη εξέλιπε πλέον όριστικά.

Σήμερα διατηρούνται ελάχιστα τμήματα τού οχυρωματικού περιβάλλου, έρείπια μικρού βυζαντινού ναού και ή «Χάνα», όπως λέγεται τό άκέραια σωζόμενο κτίσμα που χρησίμευε σαν σταθμός τής Έγνατίας οδού στον 14ο-15ο αι., όταν ή πόλη καταστράφηκε και δέν προσέφερε κατάλληλα οικήματα γιά τή διαμονή των ταξιδιωτών (εικ. 8).

Φέρες. Παναγία Κοσμοσώτεια. Ένα από τά σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία τού Έλλαδικού χώρου είναι ή Παναγία Κοσμοσώτεια στίς Φέρες, έγκαθιδρυμα αυτοκρατορικό, που κτίσθηκε στά 1152 από τόν Σεβαστοκράτορα Ίσαάκιο Κομνηνό ως καθολικό μονής (εικ. 9). Κτισμένη μέ μαστόρους από τήν Κωνσταντινούπολη άποτελείτο από τό καθολικό, κελλιά, λουτρώνα, βοηθητικά προσκίτια, καθώς και όχυρο περιβάλλο γιά νά άνθίσταται ή μονή στίς έχθρικές έπιδρομές.

Σήμερα από τό όλο συγκρότημα διατηρούνται μερικά τμήματα τού οχυρωματικού περιβάλλου και τό καθολικό, έργο άριστοτεχνηματικής άρχιτεκτονικής, που άποπνέει όλη τήν τέ-

χνη και τήν κουλούρα τής Κωνσταντινούπολης τού 12ου αι. Έσωτερικά φέρεται τοιχογραφικό διάκοσμο τής ίδιας έποχής καλλιτεχνικού έργαστηρίου.

Κατά τόν 14ο αι. ή μονή μετατράφηκε σέ οχυρωματικό άγροτικό οικισμό, που ύπήρξε σημαντικό γιάτι βρίσκεται στό σταυροδρόμι δύο οδών, μιάς που οδηγεί στήν Κωνσταντινούπολη και άλλης που φέρε στή Διδυμότειχο και στήν Άδριανούπολη. Ό οικισμός αναπτύχθηκε σημαντικά τή μεταβυζαντινή περίοδο κτίσματα τής έποχής αυτής είναι συγκρότημα λουτρών και ένα ύδραγωγείο.

Διδυμότειχον. Από τίς γνωστότερες πόλεις τού Βυζαντίου τό Διδυμότειχο κτίσθηκε στον 8ο-9ο αι. σέ βραχύωδη λόφο, που περιρρέεται στίς τρείς πλευρές του από τόν Έρμυροπόταμο, παρακλάδι τού Έβρου, γιά νά άντικαταστήσει τή ρωμαϊκή Πλωτινούπολη, έρείπια τής όποίας διακρίνονται στον γειτονικό λόφο τής Άγίας Πέτρας.

Ό από τήν έποχή αυτή χρονολογείται ό πυρήνας των τειχών που έδωσαν και τό όνομα τους στήν πόλη (εικ. 10). Έδρα επισκοπής από τόν 9ο αι. υπάγονταν έκκλησιαστικά στή μητρόπολη Τραινουπόλεως. Στήν πόλη αυτή στέφθηκε τό 1341 ό Ίωάννης Καντακουζηνός αυτοκράτορας τού Βυζαντίου και άπετέλεσε γιά σύντομο χρονικό διάστημα πρωτεύουσα τού διηρημένου κράτους.

Κτίσματα τής έποχής των Παλαιολόγων είναι ή έκκλησία τής Άγίας Αικατερίνης και Λειψάνα μεγάλου δρομικού κτίριου μέ τυφλές κόγχες κοντά στή σημερινή μητρόπολη τού Άγίου Άθανασίου. Ό έκκλησία αυτή,

12. Πυθιον. Το κάστρο (νότια όψη).

όπως και η εκκλησία του Χριστού είναι κτίσματα του 19ου αι., ιδιρμένα σε θέσεις βυζαντινών ναών.

Στόν χώρο που περιβάλλεται από τα βυζαντινά τείχη, καθώς και σε περιμετρική έκταση γύρω από αυτά, υπάρχουν πολλά λαξευτά σπήλαια, που χρησίμευαν ως υπόγειοι πιθώνες και δεξαμενές όμβριων υδάτων. Δύο σπήλαια που βρίσκονται δίπλα στη μητρόπολη του 'Αγιου 'Αθανασίου, θεωρούνται κατά μία λόγια παράδοση, ως η φυλακή του Καρόλου ΙΒ' της Σουηδίας, που κατά την περιπετειώδη ζωή του, φυλακίσθηκε από τους Τούρκους στο Διδυμότειχο το 1713. 'Εξω από τη ΒΑ. πύλη της οχύρωσης βρίσκεται η «έξω συνοικία» του Διδυμότειχου, όπου αναπτύχθηκε η μεταβυζαντινή και η νεότερη πόλη. Στο τμήμα αυτό υπάρχει το μεγάλο μουσουλμανικό τέμενος, ημιτελές έργο του σουλτάνου Μουράτ Α' (1326-1389) που αποτελείώσε ο Βαγιαζήτ Α' (1389-1402).

Το κάστρο του Πυθίου. 'Από τα σημαντικότερα και καλύτερα διατηρημένα έργα βυζαντινής στρατιωτικής αρχιτεκτονικής στόν 'Ελλαδικό χώρο είναι το κάστρο του Πυθίου ή το 'Εμπύθιον όπως τό νόμαζαν οι βυζαντινοί. Κτισμένο σε χαμηλό γήλοφο, δίπλα στόν 'Εβρο απέχει από τό Διδυμότειχο 16 χλμ. και χρησιμοποιήθηκε από τόν 'Ιωάννη Καντακουζηνό σάν έδρα και προσωπικό του καταφύγιο.

'Από τό κάστρο σώζεται ό κεντρικός τετράγωνος πύργος που χρονολογείται στό τέλος του 13ου αι., ένας δεύτερος μικρότερος, τό μεταπύργιο τους δίστημα μέ τήν κεντρική πύλη και τμήματα του όχυρωματικού περιβάλλου. 'Εσωτερικά ό κεντρικός πύργος, που ήταν ένα είδος κατοικίας, διαρείται σε ισόγειο, δύο όρό-

φους και δώμα, που πιθανότατα ήταν διαμορφωμένο σε τρίτο όροφο. Σε κάθε όροφο 4 τόξα, που συνδέουσαν τους έξωτερικούς τοίχους μέ τόν κεντρικό πεσό, που αποτελεί και τή ραχοκοκκαλιά του όλου κτίσματος, διαμορφώνουν 4 χώρους. Οι όροφοι έπικουινουον μέ κτιστή σκάλα έντοιχισμένη στόν βόρειο τοίχο. 'Η τοιχοδομία του πύργου είναι μεγάλοι δόμοι μέ άτακτο πλινθοπέριθλο σύστημα. Στο ύψος των όρόφων ύπήρχαν ζωνάρια πλινθοδομής. 'Ο δεύτερος μικρότερος, τετράγωνος επίσης, πύργος καθαρά άμυντικό χαρακτήρα, έχει τρεις όρόφους, που δεν έπικουινουον μεταξύ τους αλλά ανεξάρτητα μέ κλίμακες και προσβάσεις είτε από τήν αυλή είτε από τόν κεντρικό πύργο. 'Ανάμεσα στους δύο πύργους υπάρχει διπλή τοξωτή είσοδος προς τήν έσωτερική αυλή. Τμήματα του όχυρωματικού περιβάλλου, που σώζονται στην ανατολική και δυτική πλευρά, κατευθύνονται προς τό βόρειο άκρο του φυσικού εξάρματος, όπου πιθανόν ύπήρχε και τρίτος πύργος. Τό τμήμα αυτό του γήλοφου κόπηκε άρχικά από τή σιδηροδρομική γραμμή Διδυμότειχου - 'Ορεσιτιάδος και άργότερα από τήν άμαξήτή οδό. Νοτιότερα από αυτό τό συγκρότημα των πύργων και μέσα στόν σημερινό οικισμό του Πυθίου διακρίνεται τμήμα του έξωτερικού όχυρωματικού περιβάλλου του φρουρίου. 'Η όλη δομή των κατασκευών εκτός από τόν άμυντικό χαρακτήρα έχει και κάποια έμφανή μεγαλοπρέπεια (εικ. 11 και 12). Δεν είναι μόνο ένα άπλο στρατιωτικό - άμυντικό έργο αλλά και μνημειώδης έγκατάσταση αυτοκράτορα. Οι τάσεις του αρχιτέκτονα-μηχανικού, που φαίνεται πολύ εξειδικευμένος σε παρόμοια έργα, δεν είναι μόνον οι στατικές αλλά και οι μορφολογικές λύσεις και διαμορφώσεις όγκων και χώρων.

Οι πόλεις που αναφέρθηκαν μαζί μέ μικρότερους οικισμούς και φρούρια που ύπήρχαν στις δυσπρόσιτες κορυφές τής Ροδότης, εξασφάλιζαν και ήλεγχαν τήν έπικουινούση σε όλο τόν θρακικό χώρο και έφεραν τόν βυζαντινό πολιτισμό στά ένδότερα τής Βαλκανικής.

Βιβλιογραφία

C. ASDRACHA, La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles, Αθήνα 1976.
ΣΤΙΛΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, Θρακικά Τετράδια. Μπουράο - Καλέ - 'Αναστασιούπολις - Περιεβέρσιον, Ημερολόγιον τής Μεγάλης 'Ελλάδος, 1931.

ΣΤΙΛΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, Βυζαντινά μελέται IV. Τό Βολερόν. 'Επιστημονική 'Επετηρίς τής Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 3, 1939, 291-494.

ΣΤΙΛΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, Περι τήν ιστορίαν της Θράκης. 'Ο 'Ελληνισμός των συγχρόνων Θράκων. ΑΙ πόλεις 'Εάνθη και Κομοτηνή, Θεσσαλονίκη 1960.

Π. ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗΣ, Συμβολή εις τήν ιστορίαν της 'Εάνθης, 'Εάνθη 1976.

Π. ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗΣ, 'Η μητρόπολις Τραϊνουπόλεως και αι έπισκοπαι αυτής, 'Εάνθη 1981.

A. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τά βυζαντινά μνημεία της Βθρας, Θρακικά 4, 1933, 3-34.

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Παρανότιοι 'Αρχαιοτήτες, Θρακικά 8, 1937, 15-32.

Θ. ΠΑΠΑΖΩΤΟΣ, Πρασσασαφικές έρευνες στό Παπικιον όρος, Θρακική 'Επετηρίς 1, 1980, 113-119.

X. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ - Ν. ΖΗΚΟΣ, 'Ανασκαφή στό Πάτερμα Ροδόθης, Θρακική 'Επετηρίς 2, 1981, 23-42.

X. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, 'Αρχαιολογικές έρευνες στό Πόρτο-Άγιο, εις Fondation Européenne de la Science, Activité Byzantine, Rapports de missions effectuées en 1980, 47-75 και 1981, 57-104.

Π. ΠΑΝΤΟΣ, 'Ιστορική Τοπογραφία του Νομού 'Εάνθης, Θρακικά Χρονικά 32, 1975-1976, 3-26.

Byzantine Itinerary in Thrace

N. Zikos

Thrace, due to its geographic position between Constantinople and Thessaloniki, played an important role in the long history of the Byzantine Empire from the early christian years to the Fall of Constantinople (1453). Being the north natural fortification of the state it was early organized both administratively and militarily. It faced, for centuries, the attacks and the destructions caused by various hostile tribes and nations, the heaviest of all by Ioannitsi, king of the Bulgarians, in 1206.

Tropeiros, Xanthi, Avdira, Anastasioupolis, Mosynopolis, Komotini, Gratin, Maroneia, Makri, Traianoupolis, Pheres, Didymoteichon adn Pytheion are the Byzantine towns, ruined today, that the visitor will see during his itinerary in Thrace.

Most of the forementioned towns were used as stations by the travellers of the Egnatia road — the most important road crossing Thrace — and had been developed economically, socially and militarily; many had functioned as seats of bishops and metropolitans; some were built close to or on ancient towns; others kept until today their Byzantine name.

The Papikion mountain, part of the mountain range of Rhodopi, is significant for the religious life of Byzantium, since an important monastic center was developed there according to the model of Mount Athos.

The enumerated towns along with smaller settlements and forts standing on the hardly accessible tops of Rhodopi safeguarded and controlled communication in the entire Thracian region and transmitted the Byzantine civilization to the inland of the Balkans.